

УДК 347.62

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2022.1.5>**Андрій ІВАНОВ**

кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільного права № 1, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна, 61024
ORCID: 0000-0002-3795-2959

Andriy IVANOV

Candidate of Law, Assistant at the Department of Civil Law № 1, Yaroslav Mudryi National Law University, Pushkinska str., 77, Kharkiv, Ukraine, 61024
ORCID: 0000-0002-3795-2959

Юлія БІНЬКОВСЬКА

студентка, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна, 61024

Julia BINKOVSKA

Student, Yaroslav Mudryi National Law University, Pushkinska str., 77, Kharkiv, Ukraine, 61024

ПРЕЗУМПЦІЯ ПРАВА СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ PRESUMPTION OF RIGHT OF THE JOINT PROPERTY OF THE SPOUSES

Стаття присвячена презумпції спільної сумісної власності подружжя як одній з правових презумпцій, які мають місце в Сімейному кодексі України. Проаналізовано зміст та особливості при застосуванні вказаної категорії. З'ясовано, що серед науковців немає єдиної думки щодо застосування таких термінів як «сумісний» та «спільний» щодо власності подружжя. Проаналізовано перелік того майна, яке відноситься до спільної сумісної власності подружжя, визначено певні особливості при віднесенні деяких з них до спільно набутого майна. Зроблено висновок про те, що майно буде вважатися спільною сумісною власністю у тій ситуації, коли подружжя живе спільно у зареєстрованому шлюбі, а також і тоді, коли такі особи живуть окремо у зв'язку з поважними причинами. Окремим питанням з'ясовано статус майна жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі.

Ключові слова: презумпція, презумпція права спільної сумісної власності подружжя, шлюб.

The article is devoted to the presumption of joint property of spouses as one of the legal presumptions that take place in the Family Code of Ukraine. The content and features of application of this category are analyzed. It was found that there is no consensus among scholars on the use of terms such as "compatible" and "joint" in relation to marital property. The transforming property which acts to the joint property of spouses is analyzed, certain features at reference of some of them to the joint acquired property are defined. It is concluded that the property will be considered joint property in the situation when the spouses live together in a registered marriage, as well as when such persons live separately for good reasons. A separate issue clarifies the status of the property of a woman and a man who live in the same family but are not married to each other or to any other marriage.

Key words: presumption, presumption of the right of joint property of spouses, marriage.

Актуальність проблеми. Сім'я – один з головних правових інститутів сімейного права України. Основна мета сімейного законодавства України полягає у збереженні тих традиційних цінностей, які збережуть непохитними шлюб дружини та чоловіка. Проте зі сплином часу у подружжя виникають питання щодо розірвання шлюбу та відповідно поділу майна подружжя. Майно, набуте подружжям за час шлюбу, буде вважатися спільною сумісною власністю подружжя, презумпція та особливості якої є предметом нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання презумпції спільної сумісної власності подружжя завжди потребувало великої уваги з наукової точки зору з огляду на певні прогалини у законодавстві щодо її регулювання. Такі науковці як Євко В. Ю. [5], Мельниченко О. В. [7], Чернега В. М. [14], досліджували дане питання, причому кожен з них приділяв особливу увагу можливостям щодо спростування такої презумпції, проте ми намагалися з'ясувати певні аспекти щодо розуміння такої презумпції, її особливостей.

Мета статті – з'ясування змісту та особливостей практичного застосування презумпції спільної сумісної власності подружжя як однієї з важливих категорій сімейного права України.

Виклад основного матеріалу. Правові презумпції відіграють важливе значення у практичній діяльності судів при вирішенні справ по суті. Такі презумпції використовуються «з метою внесення стабільності у правовідносини, забезпечення законності та правопорядку, захисту прав, свобод та інтересів громадян» [6, с. 74].

Так, правовою презумпцією є «закріплене в законі правило доказового процесу, за яким при доведенні одних юридичних фактів можна зробити висновок про наявність чи відсутність інших юридичних фактів, що мають значення для вирішення справи без подання доказів на їхнє підтвердження, у той час, як на протилежну сторону процесу покладається обов'язок спростувати факт, існування чи відсутність якого припускається» [2, с. 14]. Причому Чернега В. М. пропонує розглядати правові презумпції як засіб юридичної техніки та норму права [15, с. 266]. До того ж, Ляшенко Р. Д. вважає їх складною правовою категорією, що є «припущенням про наявність чи відсутність факту, що ґрунтується на спостереженнях за повторюваними аналогічними явищами, подіями, фактами та раціональному зв'язку між ними, спрямоване на регулювання суспільних відносин, що формулюється у законодавстві або/та в акті застосування права, може допускати виключення, але умовно приймається за істину, поки не буде доведено протилежне» [6, с. 58]. Мельниченко О. В. з цього приводу зазначає, що презумпції можна віднести і до принципів права, оскільки останні встановлюють «загальне правило, загальний порядок регулювання майнових відносин подружжя, чітко передбачають можливі винятки із загального правила» [7, с. 166-167].

Правові презумпції знайшли своє закріплення у багатьох законодавчих та підзаконних актах України. Причому «переважно цей інститут використовується у сфері приватного права» [5, с. 76], а тому сімейне право – не виключення. Серед тих презумпцій, які закріплені у Сімейному кодексі України (далі – СК України) – основному кодифікованому акті, що регулює сімейні відносини, важливе юридичне значення має застосування презумпції права спільної сумісної власності подружжя, зважаючи на ті цінності, які закладені під розумінням таких сімейно-правових інститутів як шлюб та сім'я.

Доречним з цього приводу є зауваження Чернеги В. М., який при дослідженні норм-презумпцій, які містяться у СК України, виокремлює презумпцію сумісної належності майна подружжю. Тобто, науковець, враховуючи різні наукові дискусії з такого приводу, дотримується тієї думки, що одночасне застосування термінів «спільний» та «сумісний» є тавтологією [15, с. 268], а тому потребує законодавчого врегулювання. Ми частково погоджуємось з такою думкою у аспекті того, що дійсно думки науковців розійшлися. Так, до прикладу Мельниченко О. В. відмежовує поняття «спільне майно подружжя» від поняття «сумісне майно подружжя» та використовує поняття саме презумпції сумісної власності подружжя, не застосовуючи при цьому термін «спільний». На підтвердження своєї думки він наводить визначення сумісного майна подружжя – «майно, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності, а також майнові права та обов'язки, що набуті подружжям під час шлюбу» [7, с. 166]. Проте Євко В. Ю. [5] все ж таки застосовує у своїй публікації поняття презумпції спільності майна подружжя, не аргументуючи при цьому свою позицію. Причому Верховний Суд (далі – ВС) також застосовує неоднаковий підхід: у одних рішеннях оперує поняттям презумпції спільності майна подружжя (постанова ВС від 15.06.2020 у справі № 430/1281/14-ц (провадження № 61-43510сво18), у інших – презумпції права спільної сумісної власності подружжя (постанова ВС від 19.02.2020 у справі № 266/5267/18 (провадження № 61-6647св19) [8]. Отже, все таки питання потребує втручання законодавця з огляду на неоднотайність думок як при правозастосуванні, так і в науці. Проте ми будемо керуватися положеннями СК України, застосовуючи термін «презумпція права спільної сумісної власності подружжя».

Відповідно до ст. 60 СК України [13] презумпція права спільної сумісної власності подружжя полягає у наступному: «Майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя». Так, за думкою Ляшенко Р. Д., ця презумпція належить до законних, яка прямо закріплюється в нормах права, враховуючи термін «вважається»,

що одразу ж вказує на наявність презумпції. Проте слушним є зауваження авторки, що не завжди такий термін визначає презумпцію, як-от ст. 75 СК України – презумпція відсутня [6, с. 102].

Причому речі індивідуального користування, до яких можна віднести одяг, парфуми, аксесуари, косметичні засоби, прикраси, засоби особистої гігієни тощо, тобто речі, які кожен з подружжя особисто використовує повсякденно або регулярно, належать до особистої приватної власності дружини і чоловіка. Окрім цього, сюди також належать коштовності, навіть тоді, коли вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя, про що і зазначається в ч. 2 ст. 57 СК України [13]. Так, чинне законодавство не містить чіткого переліку або визначення таких речей, а поняття «коштовності» є оціночним, і коли поділ майна подружжя відбувається в судовому порядку, суд має вирішувати у кожному конкретному випадку, чи є річ коштовною.

Окрім цього, згідно з ст. 368 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [16] спільною сумісною власністю є спільна власність двох або більше осіб без визначення часток кожного з них у праві власності, а майно, набуте подружжям за час шлюбу, є їхньою спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено договором або законом.

Так, ВС у своєму рішенні у справі № 711/2302/18 від 22.01.2020 (провадження № 61-13953св19) [10] зауважив, що конструкція норми статті 60 СК України свідчить про презумпцію спільності права власності подружжя на майно, яке набуто ними в період шлюбу. Це означатиме, що ні дружина, ні чоловік не зобов'язані доводити наявність права спільної сумісної власності на майно, набуто у шлюбі, оскільки воно вважається таким, що належить подружжю. Разом з тим зазначена презумпція може бути спростована одним із подружжя. Тягар доказування обставин, необхідних для спростування презумпції, покладається на того з подружжя, який її спростовує. Причому якщо майно придбано під час шлюбу, то реєстрація прав на нього (транспортний засіб, житловий будинок чи іншу нерухомість) лише на ім'я одного із подружжя не спростовує презумпцію належності його до спільної сумісної власності подружжя.

Чинниками, які визначають статус спільної сумісної власності є час набуття майна та кошти, за які таке майно було набуто (джерело набуття). Тобто суд повинен установити не тільки факт набуття майна під час шлюбу, але й той факт, що джерелом його набуття

були спільні сумісні кошти або спільна праця подружжя. Тому у разі придбання майна хоча й у період шлюбу, але за особисті кошти одного з подружжя, це майно не може вважатися об'єктом спільної сумісної власності подружжя, а є особистою приватною власністю того з подружжя, за особисті кошти якого воно придбане, а отже сам по собі факт придбання спірного майна в період шлюбу не є безумовною підставою для віднесення такого майна до об'єктів права спільної сумісної власності подружжя.

Навіть Європейський суд з прав людини у § 40 рішення KROON AND OTHERS v. THE NETHERLANDS зазначив: «Ситуація, коли правова презумпція домінує над біологічними і соціальними реаліями, не беручи до уваги ні встановлені факти, ні бажання зацікавлених осіб, і котра не приносить нікому користі, не є сумісною, навіть з огляду на надану державі можливість розсуду, із зобов'язанням забезпечити ефективну «повагу» до приватного і сімейного життя» [1].

Таким чином, у разі доведення заінтересованою особою факту придбання майна у шлюбі, але за особисті кошти, важливим у цьому випадку буде надання відповідних доказів, які б підтверджували, що таке майно придбане саме за такі кошти, а не спільні. У разі належного доказування презумпція права спільної сумісної власності на це майно буде спростована, у протилежному випадку – презумпція залишиться непохитною. Адже належне доказування при встановленні таких юридичних фактів відіграє важливу роль при винесенні судами законних, обґрунтованих та мотивованих рішень.

Згідно з СК України об'єктами права спільної сумісної власності подружжя є:

1) будь-яке майно, за винятком виключеного з цивільного обороту (ч. 1 ст. 61 СК України [13]).

Так, певне тлумачення щодо вказаної норми містить рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 19.09.2012 № 17-рп/2012 [12], де зазначається, що статутний капітал та майно приватного підприємства не є винятком і також належить до об'єктів права спільної сумісної власності подружжя. Проте Вінтоняк Н. Д. піддає критиці таке рішення КСУ та звертає увагу на виборі КСУ неправильного підходу до розуміння того, що може бути об'єктом права. Науковиця підкреслює, що правильніше було б визнавати об'єктом спільної сумісної власності подружжя єдиний майновий комплекс приватного підприємства, який є об'єктом права, а не лише майно приватного підприємства [3, с. 66].

2) заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя (ч. 2 ст. 61 СК України [13]) (у цьому випадку визнаватися спільними такі виплати будуть з моменту фактичного отримання таких коштів одним з подружжя);

3) гроші, інше майно, в тому числі гоно-рар, виграш, які були одержані за договором, укладеним в інтересах сім'ї одним з подружжя (ч. 3 ст. 61 СК України [13]).

Причому важливо зауважити, що «винагорода, про яку йдеться в ч. 3 ст. 61 СК України, не може бути відзнакою особистих знань, вмінь або досягнень одного з подружжя. А тому перемогу на телевізійних вікторинах, конкурсах, внаслідок участі в яких переможці отримують цінні призи, винагороди, необхідно визначати якщо не особистими заслугами, то індивідуальними якостями, інтелектуальним рівнем особи. Як наслідок, на одержані в такий спосіб призи, винагороди поширюється режим роздільності майна, що цілком відповідає положенню ч. 3 ст. 57 СК України» [15, с. 164].

4) речі для професійних занять (музичні інструменти, оргтехніка, лікарське обладнання тощо), придбані за час шлюбу для одного з подружжя (ч. 4 ст. 61 СК України [13]).

Щодо терміну «речі для професійних занять», то його «потрібно тлумачити розширено, включивши до речей для професійних занять також і ті, які обслуговують не лише професійну діяльність чоловіка, дружини, але і їхні захоплення (фотографування, вишивання, ткацтво, малювання, заняття музикою тощо), не пов'язані безпосередньо з їх основною професією» [15, с. 164-165].

Окрім цього, Пленум Верховного Суду України у своєму рішенні від 21.12.2007 № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» [11] до об'єктів спільної сумісної власності відносить: квартири, житлові й садові будинки; земельні ділянки та насадження на них, продуктивну і робочу худобу, засоби виробництва, транспортні засоби; грошові кошти, акції та інші цінні папери, паєнакопичення в житлово-будівельному, дачно-будівельному, гаражно-будівельному кооперативі; грошові суми та майно, належні подружжю за іншими зобов'язальними правовідносинами, тощо.

Заслуговує на увагу також аналіз того факту, коли чоловік та дружина перебувають у зареєстрованому шлюбі, проте проживають не спільно через поважні причини,

якими можуть бути навчання, робота, лікування, необхідність догляду за батьками, дітьми, тощо. У такому випадку СК України [13] визнається таке подружжя сім'єю. Адже, як вказує Євко В. Ю., «із системного тлумачення норм СК України можна дійти висновку, що дружина та чоловік не зобов'язані жити спільно, а їх окреме проживання тягне правові наслідки у вигляді непоширення презумпції спільності майна подружжя на їх майнові відносини тільки у випадках, прямо передбачених законом» [5, с. 77].

Окремим питанням, яке потребує з'ясування, є той факт, коли чоловік та жінка проживають на одній території, ведуть спільне господарство, проте не зареєстрували свій шлюб та не перебувають у будь-якому іншому шлюбі. І хоча Гіденко Є. С. вважає ст. 74 СК України «найсуперечливішою новелою Кодексу» [4, с. 103], проте все ж вона є прогресивним кроком, що певною мірою вирішує це питання і дещо прирівнює таке фактичне співжиття до зареєстрованого у встановленому законом порядку, а отже, за такої умови можливе застосування презумпції права спільної сумісної власності подружжя. Так, у статті 74 СК України [12] зазначається, що у тому разі, якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. Щодо статусу майна, то в зазначеній статті прямо вказується, що воно належить до спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі.

Причому практика ВС також іде тим шляхом, що визнає такий шлюб та застосовує відповідно презумпцію права спільної сумісної власності щодо того майна, яке було спільно ними набуто. Важливим при цьому є встановлення факту створення (придбання) сторонами майна внаслідок спільної праці, ведення спільного господарства, побуту, виконання взаємних прав та обов'язків, з'ясування часу придбання, джерела набуття, а також мети придбання майна. Так, у постанові ВС від 17.04.2019 у справі № 490/6060/15-ц (провадження № 61-28343св18) [8] чоловіком на підтвердження своїх вимог щодо проживання сторін однією сім'єю було надано фотокартки про спільний відпочинок разом із близькими родичами одне одного, диск з відеозаписами за період проживання з жінкою та листи, які написані ним власноруч, де він зазначав жінку

свою дружиною. Крім того, судами встановлено здійснення оплати сторонами кредитних коштів на придбання побутової техніки за кредитним договором, укладеним чоловіком саме за адресою їх фактичного спільного проживання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, одна з правових презумпцій Сімейного права України – презумпція права спільної сумісної власності подружжя – відіграє велику роль для встановлення істини

під час розгляду сімейно-правових спорів. Презумпцію під час розгляду справи можна спростувати, надавши при цьому відповідні докази. Дана сімейно-правова категорія може застосуватись не лише щодо встановлення правового режиму майна, набутого під час шлюбу, зареєстрованого у встановленому законом порядку, а й також при встановленні тих юридичних фактів, коли особи проживають не спільно; не зареєстрували свій шлюб та не перебувають у будь-якому іншому шлюбі.

Література:

1. Case of Kroon and others v. the Netherlands. 1994. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57904>.
2. Білоусов Ю. В., Феннич В. П. Доказові презумпції у цивільному судочинстві: монографія. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права. 2012. 280 с.
3. Вінтоняк Н. Д. Правовий режим корпоративних прав подружжя : монографія. Київ : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. 2021. 187 с.
4. Гіденко Є. С. Проблеми колізій у сімейному законодавстві та інші проблеми здійснення й захисту сімейних прав. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 101–104.
5. Євко В. Ю. Застосування презумпції спільності майна подружжя у судовій практиці. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 75–78.
6. Ляшенко Р. Д. Презумпції у праві: питання теорії та практики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ. 2011. 234 с.
7. Мельниченко О. В. Спільна сумісна власність подружжя: суперечлива судова практика. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 166–170.
8. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах зі спорів, що синикають між особами, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі / упоряд. Правове управління (IV) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду / відпов. за вип.: суддя КЦС ВС, к.ю.н., А. Ю. Зайцев. Київ. 2020. 35 с.
9. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо розгляду справ у спорах, що виникають із розподілу майна подружжя. Київ, 2020. 46 с.
10. Постанова Верховного Суду від 22.01.2020 у справі № 711/2302/18 (провадження № 61-13953св19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87517031>.
11. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07#Text>.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням приватного підприємства «ІКІО» щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України від 19.09.2012. № 17-рп/2012. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-12>.
13. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
14. Сімейне право України : підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. 2018. 480 с.
15. Чернега В. М. Норми-презумпції Сімейного права України. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 3(31). Vol. 2. С. 265–271.
16. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

References:

1. Case of Kroon and others v. the Netherlands. 1994. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57904>. [in English].
2. Bilousov Yu. V., Fenyich V. P. Dokazovi prezumptsii u tsyvilnomu sudochynstvi : monohrafiia. Khmelnytskyi : Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava. 2012. 280 s. [in Ukrainian].
3. Vintoniak N. D. Pravovyi rezhym korporatyvnykh prav podruzhhzia : monohrafiia. Kyiv : Naukovodoslidnyi instytut pryvatnoho prava i pidpryemnytstva imeni akademika F. H. Burchaka NAprN Ukrainy. 2021. 187 s. [in Ukrainian].
4. Hidenko Ye. S. Problemy kolizii u simeinomu zakonodavstvi ta inshi problemy zdiisnennia y zakhystu simeinykh prav. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2019. № 6. S. 101–104. [in Ukrainian].

5. Yevko V. Yu. Zastosuvannia prezumptsii spilnosti maina podruzhzhia u sudovii praktytsi. *Porivnialno-analitychne pravo*. 2018. № 2. S. 75–78. [in Ukrainian].
6. Liashenko R. D. Prezumptsii u pravi: pytannia teorii ta praktyky : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01. Kyiv. 2011. 234 s. [in Ukrainian].
7. Melnychenko O. V. Spilna sumisna vlasnist podruzhzhia: superechlyva sudova praktyka. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2020. № 3. S. 166–170. [in Ukrainian].
8. Ohliad sudovoi praktyky Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu u spravakh zi sporiv, shcho synykaiut mizh osobamy, yaki prozhyvaiut odniieiu simieiu, ale ne perebuvaiut u shliubi / uporiad. Pravove upravlinnia (IV) departamentu analychnoi ta pravovoi roboty aparatu Verkhovnoho Sudu / vidpov. za vyp.: suddia KTzS VS, k.iu.n., A. Yu. Zaitsev. Kyiv. 2020. 35 s. [in Ukrainian].
9. Ohliad sudovoi praktyky Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu shchodo rozghliadu sprav u sporakh, shcho vynykaiut iz rozpodilu maina podruzhzhia. Kyiv, 2020. 46 s.
10. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 22.01.2020 u spravi № 711/2302/18 (provadzhennia № 61-13953sv19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87517031>. [in Ukrainian].
11. Pro praktyku zastosuvannia sudamy zakonodavstva pry rozghliadi sprav pro pravo na shliub, rozirvannia shliubu, vyznannia yoho nediiisnym ta podil spilnoho maina podruzhzhia : Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 21.12.2007. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07#Text>. [in Ukrainian].
12. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam pryvatnoho pidpriemstva «IKIO» shchodo ofitsiinoho tlumachennia polozhennia chastyny pershoi statti 61 Simeinoho kodeksu Ukrainy vid 19.09.2012. № 17-rp/2012. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-12>. [in Ukrainian].
13. Simeinyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 10.01.2002. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>. [in Ukrainian].
14. Simeine pravo Ukrainy: pidruchnyk / za red. A. O. Dutko. Lviv : Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. 2018. 480 s. [in Ukrainian].
15. Cherneha V. M. Normy-prezumptsii Simeinoho prava Ukrainy. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 3(31). Vol. 2. S. 265–271. [in Ukrainian].
16. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. [in Ukrainian].